

TEXT ȘI METATEXT ÎN OPERA LUI ION VIANU: DESPRE O POETICĂ A MĂRTURISIRII¹

TEXT AND METATEXT IN ION VIANU'S WORK: TOWARDS A POETICS OF CONFESSION

Andreea-Raluca ABICULESEI
Universitatea Ștefan cel Mare Suceava, România
Ștefan cel Mare University of Suceava, Romania

e-mail: andreea.abiculesei@student.usv.ro

Abstract

My paper proposes an exploration of the relationship between text and metatext, between memory and fiction, as well as a reflection on how the author constructs a poetics of confession. Starting from the premise that Ion Vianu's writing represents a constant negotiation between autobiography and imagination, the article examines the way in which the act of remembrance transforms into an aesthetic and moral form of knowledge. The first part of the analysis focuses on the correspondence between Ion Vianu and Matei Călinescu, which reveals the author's dissatisfaction with scientific discourse and his growing need to express what he calls the most precious content of his life. These letters, written over several decades, document the genesis of his literary vocation and express a double tension: on the one hand, between the analytical rigor of the psychiatrist and the freedom of the imagination, and on the other hand, between the intellectual discipline of reason and the ethical imperative of confession. The dialogue with Matei Călinescu thus becomes a privileged space for the — often intuitive — formulation of the principles of a personal poetics grounded in sincerity, introspection, and the transformative potential of memory. The paper also argues that Ion Vianu conceives literature as both an ethical and an aesthetic endeavor. His vision is based on a humanistic understanding of writing as an act of moral responsibility and communication with future generations. In the volume *Apropieri* [Approaches], Ion Vianu explicitly states that memoir writing is the genre in which the Platonic unity of Truth, Goodness, and Beauty is most clearly manifested. The aesthetic problem of the memoirist is, in his view, simultaneously a moral one; therefore, memoir literature is not a mere recording of the past, but a process of spiritual knowledge and even redemption—for both author and reader. For the author, the reinterpretation of life through language becomes a form of salvation, while for the reader it represents the reception of an ethical legacy. The text thus functions as an act of communication between author and reader — a dialogue that transcends mere confession and becomes testimony. In the second part, the analysis moves toward the fictional dimension of Ion Vianu's work, where metatextual structures explicitly reveal his conception of the creative act. The novels *Vasilie, foi volante* [Vasilie, unbound sheets] and *Caietele lui Ozias* [The Notebooks of Ozias] are constructed as fictional memoirs, containing postludes, genealogies, and commentaries intended to guide the reader. The *Postlude* of *Caietele lui Ozias* [The Notebooks of Ozias] functions as an explicit poetics, expressing the idea that every creative act entails a destructive gesture, the writer's first act being that of breaking reality into fragments. "Outside this initial act of destruction, there is no creation," says Ion Vianu. These ideas synthesize Ion Vianu's modern vision of literature as a deliberate reconstruction of reality through memory and imagination. The analysis then focuses on two characters who become fictional alter egos of the author: Dan Naidin and Ozias. Naidin embodies the creative instinct, asserting that his inventions will be truer than the rags of reality, while Ozias represents the reflective consciousness of the narrative, maintaining

¹ Article History: Received: 01.11.2025. Accepted: 28.11.2025. Published: 15.05.2026. No funding was received either for the research presented in the article or for the creation of the article.

that only imagination and philosophy can reanimate scattered facts. Both characters function as doubles of the author, through whom he explores the tension between fact and fiction, authenticity and verisimilitude. Their narratives illustrate the dialectic that defines Ion Vianu's entire oeuvre: memory as creative reconstruction, fiction as moral mediation, and truth as aesthetic synthesis rather than documentary fact. Writing thus becomes a form of aesthetic and moral resistance against oblivion and falsification. By transforming memory into narrative and narrative into ethical reflection, Ion Vianu redefines both the function of literature and the role of the writer in a post-totalitarian culture. The poetics of confession he proposes is, in this sense, not merely a literary mode of expression but a philosophical attitude — an effort to restore meaning, coherence, and human dignity through the act of writing.

Keywords: Ion Vianu; memory; metatext; mise en abyme.

Rezumat

Articolul de față propune o explorare a relației dintre text și metatext, dintre memorie și ficțiune, precum și o reflecție asupra modului în care autorul își construiește o poetică a mărturisirii. Pornind de la premisa că scrisul lui Ion Vianu reprezintă o permanentă negociere între autobiografie și imaginație, articolul examinează modul în care actul rememorării se transformă într-o formă estetică și morală de cunoaștere. Prima parte a analizei se concentrează asupra corespondenței dintre Ion Vianu și Matei Călinescu, care relevă nemulțumirea autorului față de discursul științific și nevoia tot mai acută de a exprima ceea ce el numește conținutul său de viață cel mai prețios. Aceste scrisori, redactate de-a lungul mai multor decenii, documentează geneza vocației sale literare și exprimă o dublă tensiune: pe de o parte, între rigoarea analitică a psihiatrului și libertatea imaginarului, iar pe de altă parte, între disciplina intelectuală a rațiunii și imperativul etic al confesiunii. Dialogul cu Matei Călinescu devine astfel un spațiu privilegiat al formulării — adesea intuitive — a principiilor unei poetici personale, întemeiate pe sinceritate, introspecție și potențialul transformator al memoriei. Lucrarea argumentează, de asemenea, că Ion Vianu concepe literatura ca pe un demers simultan etic și estetic. Viziunea sa se întemeiază pe o înțelegere umanistă a scrisului, ca act de responsabilitate morală și de comunicare cu generațiile viitoare. În volumul *Apropieri* [Approaches] Ion Vianu afirmă explicit că memorialistica este genul în care se manifestă cel mai clar unitatea platonice a Adevărului, Binelui și Frumosului. Problematicele estetice a memorialistului este, în viziunea sa, concomitent una morală; prin urmare, memorialistica nu este o simplă consemnare a trecutului, ci un proces de cunoaștere spirituală și chiar de mântuire deopotrivă pentru autor și cititor. Pentru autor, reinterpretarea vieții prin limbaj devine o formă de salvare iar pentru cititor, ea reprezintă primirea unei moșteniri etice. Textul funcționează, așadar, ca un act de comunicare între autor și lector — un dialog care depășește simpla confesiune și se transformă în mărturie. În cea de-a doua parte, analiza se deplasează spre zona ficțională a operei lui Ion Vianu, unde structurile metatextuale dezvăluie explicit concepția sa despre actul de creație. Romanele *Vasilii, foi volante* [Vasilii, unbound sheets] și *Caietele lui Ozias* [The Notebooks of Ozias] sunt construite sub forma unor memorii ficționale, conținând postludii, genealogii și comentarii menite să orienteze lectura. *Postludiul* [Postlude] romanului *Caietele lui Ozias* [The Notebooks of Ozias] funcționează ca o poetică explicită, exprimând ideea că orice act creator presupune un gest distructiv, primul gest al scriitorului fiind acela de a sparge realul în fragmente. În afara acestui act inițial de distrugere, nu există creație, spune Ion Vianu. Aceste idei sintetizează viziunea modernă a lui Ion Vianu asupra literaturii ca reconstrucție deliberată a realității prin memorie și imaginație. Analiza se concentrează apoi asupra a două personaje care devin alter ego-uri ficționale ale autorului: Dan Naidin și Ozias. Naidin întruchipează instinctul creator, afirmând că invențiile sale vor fi mai adevărate decât zdrențele realului, în timp ce Ozias reprezintă conștiința reflexivă a narațiunii, susținând că numai închipuirea și filosofia mai pot însufleți faptele risipite. Ambele personaje funcționează ca dubluri ale autorului, prin care acesta explorează tensiunea dintre fapt și ficțiune, autenticitate și verosimilitate. Narațiunile lor ilustrează dialectica definitorie pentru întreaga operă a lui Ion Vianu: memoria ca reconstrucție creatoare, ficțiunea ca mediere morală, iar adevărul ca sinteză estetică, nu ca fapt documentar. Scrisul devine o formă de rezistență estetică și morală împotriva uitării și falsificării. Prin transformarea memoriei în narațiune și a narațiunii în reflecție etică, Ion Vianu redefinesc atât funcția literaturii, cât și rolul scriitorului într-o cultură post-totalitară. Poetica mărturisirii pe care o propune este, în acest sens, nu doar un mod de

expresie literară, ci o atitudine filozofică — un efort de a restabili sensul, coerența și demnitatea umană prin actul scrisului.

Cuvinte-cheie: Ion Vianu, memorie, metatext, punere în abis.

1. Introducere

Articolul de față, în care explorăm raporturile dintre memorie, ficțiune și reflecția asupra propriei creații în opera lui Ion Vianu (1934-2024) pornește de la premisa că, asumat sau nu, scrisul lui Ion Vianu este laboratorul unei poetici proprii. Într-o primă etapă, ne interesează dimensiunea metaliterară pe care Ion Vianu o articulează atât în literatura sa confesivă și în corespondența cu Matei Călinescu, cât și, prin intermediul eroilor săi, în opera de ficțiune care poate fi citită din perspectiva unor construcții metatextuale, căci, deși lasă impresia că se organizează după mecanismul amintirii și al rememorării, adică al reproducerii, opera e preocupată în subtext de mecanismul producerii de sine, textuale. Chiar dacă cititorul este captivat de universul narativ, autorul atrage constant atenția asupra procesului de construcție a textului și asupra tensiunii dintre real și ficțional. Altfel spus, deși lumea creată pare să se situeze în prim plan, iar cititorul este acaparat de poveste, scriitorul atrage atenția asupra mecanismului de construire a textului.

Vedem în această schimbare de direcție tocmai miezul identității lui Ion Vianu ca scriitor; faptul că deseori, implicit sau explicit, reflectează asupra dinamicii dintre amintire și ficțiune, dintre ceea ce pare real și ceea ce este construit pornind de la realitate, că apelează deseori la tehnica punerii în abis, ne determină să credem că există numeroase elemente pentru constituirea unei poetici. Ne interesează, deci, ce se ascunde în spatele lumii construite de Ion Vianu, care sunt mecanismele de construire a acestei lumi și cum meditația eroilor săi asupra actului artistic devine o „importantă sursă generatoare de sens” (Fărnuș, 2020, p. 14). În acest sens ne-am construit cercetarea concentrându-ne asupra perspectivei metatextuale pe care o propune Ion Vianu în memorialistica sa, dar și prin intermediul corespondenței dintre el și Matei Călinescu; propunem deci, o lectură mai atentă a memoriilor care privește dincolo de povestea captivantă a formării intelectualului și dizidentului Ion Vianu. Memorialistica și corespondența sa devin premisele unor interogații privind modul în care Ion Vianu vede conceptul și practica literaturii; astfel articolul de față nu reprezintă doar o radiografie a vieții lui Ion Vianu, ci este mai ales o lectură a scrierilor cu caracter intim, cu scopul identificării unor căi (alternative) de explorare a întregii opere.

2. Geneza unei poetici personale

Ce este literatura? Ce este un scriitor? Cum scriem și care este raportul dintre ficțiune și amintire – iată întrebări la care Ion Vianu răspunde pe cont propriu, prin chiar opera sa, atât prin cea memorialistică, cât și prin opera ficțională. Conceptul și practica literaturii presupun aproape întotdeauna la el prezența raportului dintre amintire și ficțiune, fiind o pledoarie pentru o literatură cu sens, care transmite receptorului un conținut de viață relevant, cel puțin din perspectiva autorului. În fapt despre ce este vorba? Voi porni de la câteva indicii privind preocupările pentru autenticitatea actului creativ, identificate în corespondența purtată de Ion Vianu cu Matei Călinescu, pentru a continua apoi cu mărturisirile sale din scrierile memorialistice, totul corelat cu indicii din opera ficțională. Am ales ca punct de pornire *Scrisori din exil. Corespondență inedită* [Letters from Exile. Remarkable Correspondence] deoarece acest gen de literatură intimă pleacă de la premisa sincerității și a spontaneității. Ion Vianu se confesează prietenului său, îi povestește despre dorința de a scrie sau despre dificultățile

întâmpinate, fără a disimula sau pregăti anterior un discurs mai mult sau mai puțin argumentat despre actul de a scrie.

În 1979 (la patru ani după ce publicase în țară două cărți pentru care fusese premiat, este vorba despre *Introducere în psihoterapie* [Introduction to Psychotherapy] și *Stil și persoană* [Stile and the Person]), Ion Vianu îi povestește prietenului său despre comunicările și articolele pe care le pregătește, dar își exprimă, pentru prima dată (cel puțin în scrisori), nemulțumirea față de genul științific și dorința de a scrie despre conținutul cel mai valoros al vieții sale:

...am din ce în ce mai mult conștiința că toate acestea sunt periferice. În realitate, ceea ce trebuie să fac ar fi un fel de *A la recherche du temps perdu* psihiatric, o încercare de-a valorifica deziluziile, fatalitățile unei experiențe care mă apasă. Și e în același timp conținutul meu de viață cel mai însemnat. (Călinescu & Vianu, 2019, p. 101).

Apoi adaugă, ca resemnat „Toate astea mai târziu”. (Călinescu & Vianu, 2019, p. 101). Și nu avea să se înșele. Ion Vianu va publica literatură și memorialistă abia după 2004 (în afară de proiectul memorialistic realizat împreună cu Matei Călinescu, 1994), iar *Amintirile unui psihiatru* [Memoirs of a psychiatrist], abia în 2018. Dar, în ciuda faptului că scrie târziu, este bântuit din tinerețe de dorința de a scrie o lucrare totală, mai exact „o poetică a nebuniei” (Călinescu & Vianu, 2019, p. 392). Să nu uităm că întâlnim la eroii săi această obsesie de a scrie ceva monumental, de tipul unui tratat filosofic, sau chiar o sistematică a nebuniei ca în cazul doctorului Vasiliu din romanul *Vasiliu, foi volante* [Vasiliu, unbound sheets]; acesta este marele eșec al vieții lor. În scrisorile către Matei Călinescu, el reia frecvent ideea de a scrie un fel de memorial psihiatric sau de a valorifica ceea ce el numește „conținutul de viață cel mai însemnat” (Călinescu & Vianu, 20219, p. 101). Iată ce îi scrie prietenului său, în 1991, cu privire la proiectele sale scriitoricești:

Din când în când ai în viață perspective panoramice – ți se dă puțința să interpretezi propria viață sau bucăți mari din ea. [...] Rămâne un fel de vid care trebuie umplut, [...] ar trebui să mă lansez în căutarea timpului pierdut, scriind filtrarea unei experiențe de viață, de meserie, a unei anumite aventuri morale, și- îndrăznesc cuvântul, spirituale. Dar este oare scrisul acea mișcare a neastâmpăratei monade de care vorbește Goethe și care e o dominantă, probabil cu mult prea exclusivă a vieții mele? (Călinescu & Vianu, 2019, p. 483).

Că răspunsul este afirmativ este evident nu doar din ceea ce mărturisește Ion Vianu în *Corespondență* [Letters from Exile. Remarkable Correspondence], ci din întreaga sa operă. El teoretizează asupra memorialisticii ca gen și asupra rolului pe care și-l asumă memorialistul (în volumul *Apropieri* [Approaches]), își concepe două dintre romane, *Caietele lui Ozias* [The Notebooks of Ozias] și *Vasiliu, foi volante* [Vasiliu, unbound sheets], ca fiind jurnalele/memoriile eroilor săi, scrie roman autobiografic, își publică memoriile și pune în centrul operei sale teme ce țin de dinamica memoriei și a identității.

În altă ordine de idei, una din întrebările care traversează corespondența sa de la un capăt la altul este „Voi mai găsi timpul și elanul să scriu?” (Călinescu & Vianu, 2019, p. 173) sau „Voi găsi cititori?” (Călinescu & Vianu, 2019, p. 63), Ion Vianu revenind obsesiv asupra ideii de a scrie o operă care să fie o „filtrare a unei experiențe de viață, de meserie, a unei aventuri morale și – îndrăznesc cuvântul – spirituale.” (Călinescu & Vianu, 2019, p. 483). De fapt, el asociază acest demers cu o perspectivă panoramică asupra vieții sale, sugerând o înțelegere aproape filosofică asupra aceea ce numește deseori conținutul său de viață cel mai însemnat. Povestea sa fondatoare este, așa cum mărturisește, povestea libertății sale. De aceea în *Exercițiul de sinceritate* [An exercise of honesty] nu se oprește decât asupra a patru ani din viața sa, perioada cuprinsă între momentul când depune cerere de aderare în partidul comunist și momentul plecării în exil. Lasă perioada copilăriei și adolescenței romanului autobiografic, iar

experiența sa ca psihiatru o fructifică în *Memoriile unui psihiatru* [Memoirs of a psychiatrist]. Revenind la tema recurentă din *Scrisori din exil* [Letters from Exile. Remarkable Correspondence], despre tensiunea dintre nevoia de scrie (despre sine, în principal) și grijile vieții cotidiene, precum și despre angoasa celui deznădăcinat de propria țară, observăm că Matei Călinescu îi oferă o cheie simbolică de interpretare:

Orice exilat, notează Eliade undeva în *Jurnalul* său, e un Ulise călătorind spre Itaca, rătăcind prin lume pentru că așa au vrut zeii. E, probabil, singura soluție- să dăm existenței noastre descentrate sensul mitului, să descoperim în tribulațiile noastre fără rost firul poveștii, să ridicăm realitățile de care ne-am izbit și care ne-au durut la demnitatea imaginarului (Călinescu & Vianu, 2019, p. 42).

Astfel, proiectul lui Ion Vianu este de fapt și proiectul lui Matei Călinescu, și după cum știm proiectul unei întregi generații, devenind un act de recuperare a memoriei unei epoci marcate de captivitate și falsificare a sinelui. Vianu pare să rezoneze cu această viziune mitică, afirmând într-o scrisoare către prietenul său: „Viața mea îmi apare ca o lungă povestire care acum începe să aibă un contur” (Călinescu & Vianu, 2019, p. 68), exprimare ce seamănă izbitor cu replica unuia dintre eroii săi din romanul *Caietele lui Ozias* [The Notebooks of Ozias]: „Să-ți amintești de viața ta ca de un roman scris de altul. Și asta numai prin trecerea timpului, un timp lung. Nu e extraordinar?” (Vianu, 2016a, p. 110). Revenind, scrisul este perceput ca un chin necesar, parte integrantă și inevitabilă a condiției sale existențiale; de aici și dese interogații care traversează corespondența: „Voi mai găsi timpul și elanul să scriu?” (Călinescu & Vianu, 2019, p. 173) sau „Voi găsi cititori?” (Călinescu & Vianu, 2019, p. 201).

3. Etica și estetica textului confesiv

În ton cu dorința de a scrie și angoasa care însoțește inevitabil această îndeletnicire, întâlnim în textul lui Ion Vianu un puternic accent pus pe conținutul poveștii, pe importanța transmiterii unui mesaj, în definitiv pe valențele morale ale literaturii de orice fel. Dar există de asemenea și o preocupare, deloc de neglijat, pentru arhitectura textului, care din când în când mută accentul dinspre conținut spre arhitectura lui. Talentul, imaginarul lingvistic, experiențele sale ca medic psihiatru sau dizident politic constituie explicații suficiente? Sau să fie vorba de vocația sa pentru dialog, de care vorbește Sanda Galopenția în articolul *Ion Vianu despre tăcere și scris* [Ion Vianu on silence and writing]? (Galopenția, 2019, p. 59); de vocația sa care, prin prisma meseriei sale a trebuit de multe ori pusă între paranteze, pentru a face loc terapeutului care trebuia să fie un bun ascultător.

Tocmai fiindcă este un bun cunoscător al sufletului uman, Ion Vianu știe că nu este de ajuns să ai o poveste de viață bună, în fond toți avem povești fondatoare, ci este nevoie și de instrumentele potrivite, să îmbraci totul în forma potrivită pentru a putea valoriza cum trebuie povestea. Nu de puține ori Ion Vianu vorbește deopotrivă de scriitor și terapeut ca fiind ființe arahnoide, imagine care ne duce cu gândul la singurătatea celui care creează din sine însuși țesătura cea mai frumoasă de care este capabil precum și la meticulozitatea de care trebuie să dea dovadă.

Revenind asupra preocupării pe care o manifestă Ion Vianu atât pentru conținutul, cât și pentru forma în care transmite mesajul său, trebuie să precizăm că viziunea sa este una umanistă. În eseurile din volumul *Apropieri* [Approaches], el vorbește despre faptul că în genul memorialistic problematica estetică a memorialistului este una concomitent morală.

Nicăieri în literatură, spune el, nu se manifestă atât de clar unitatea platoniciană a Adevărului, Binelui și Frumosului. Ce este frumos, prilejuind plăcerea estetică – este și adevărat. Și este în același timp bun, adică poartă un mesaj de viață (Vianu, 2011, p. 68).

Afirmațiile sale pot surprinde cititorul, dar, citite în contextul viziunii sale umaniste, se integrează concepției sale despre scopul memorialisticii și al literaturii în general pe care Ion Vianu o definește drept „metamorfoza în limbaj a vieții în năvalnica ei curgere” (Vianu, 2011, p. 67). Pentru Ion Vianu, memorialistica nu este o simplă relatare a trecutului personal, ci este o formă de cunoaștere și chiar de mântuire. Ce fel de mântuire și mai ales pentru cine? ne întrebăm noi. Pentru scriitorul care prin actul creației re-memorează evenimentele cheie ale vieții sale, integrându-le într-o viziune unitară și dându-le o alură de viață trăită cu sens, de destin sau pentru cititor, acel cititor văzut ca un fiu legitim, moștenitor al întregii experiențe de viață a autorului, care astfel poate fi salvat de la o existență banală? Mai mult decât atât, autorul are mereu în minte imaginea cititorului. El nu se adresează niciodată unui public general și nici nu scrie de dragul de a scrie, chiar dacă recunoaște că scrisul are valențe terapeutice. Ion Vianu își plămăuiește întotdeauna receptorul, într-un mod mai mult sau mai puțin evident. Asemeni unui pacient venit să se confeseze unui terapeut pe care îl cunoaște, el însuși se confesează unui auditoriu cunoscut.

4. Metatext și ficțiune

Lăsând la o parte *Corespondența inedită* [Letters from Exile. Remarkable Correspondence], unde destinatarul este evident ales și cunoscut, prima carte publicată după relansarea sa ca scriitor îl are ca prim cititor (tot) pe Matei Călinescu: prieten vechi, confident din perioada adolescenței, scriitor și critic literar, deci un prim evaluator al scrierilor sale. De aceea ni se pare justificat să credem că Ion Vianu este interesat de efectul creației sale; în orice text al său este prezent un cititor (uneori avizat ca în cazul *Amintirilor în dialog* [Memories in Dialogue], unde receptorul inițial este Matei Călinescu), dar mai degrabă un cititor-martor al experienței sale de viață, sau care ascultă, interpretează povestea celui alt; această teorie a receptării pe care o intuim în opera sa transformă textul (și) într-un mecanism de comunicare; Ion Vianu nu scrie de dragul de a scrie, nu scrie memorialistică doar pentru a se confesa sau pentru a-și analiza viața, nu reduce actul de a scrie la valențele sale terapeutice, ci mai mult decât toate acestea i se pare că textul său este purtător de sens.

Autorul, beneficiar al unei experiențe de viață bogate, are ceva de transmis generațiilor care urmează. Și ce face pentru a se asigura că scopul său este atins? Nu este de ajuns că acordă o atenție mare construcției, care este textul literar, ci cu nerăbdarea celui care se știe depozitarul unei lumini vrea să se asigure că luminează eficient. În acest sens scrie genealogia de la începutul romanului *Caietele lui Ozias* [The Notebooks of Ozias], care să lămurească încrângătura de familii vechi care populează acțiunea romanului și redactează explicațiile din *Postludiul* romanului *Vasiliu, foi volante* [Vasiliu, unbound sheets]. Ce sunt acestea dacă nu niște elemente de receptare a textului? *Postludiul* [Postlude] funcționează ca o meta-reflecție asupra textului literar tocmai încheiat, fiind, în limbajul lui Paul Cornea (Cornea, 1998, p. 33), un text-escortă, în sensul că ghidează lectura retroactiv: „iată cum percepe Ozias timpul ce i s-a dat...” (Vianu, 2016b, p. 547) spune la un moment dat Ion Vianu, și începe să vorbească despre eroii săi, despre simbolistica unor gesturi, fapte și despre mesajul cărții. Ba mai mult, merge până acolo încât vrea să preîntâmpine prejudecata care „asimilează pe narator cu autorul” (Vianu, 2016b, p. 551), declarând în mod autoritar în *Postludiul* [Postlude] la romanul *Caietele lui Ozias* [The Notebooks of Ozias]: „În ce privește *Arhiva* nu se poate spune asta.” (Vianu, 2016a, p. 551).

În studiul de față interesează mai puțin în ce mod se raportează autorul la propria creație, cât de pertinentă este interpretarea sa, ci mai degrabă ne interesează să aflăm ce spune acest fapt, al redactării *Postludiului* [Postlude], despre Ion Vianu ca scriitor? De ce alege să se raporteze *astfel* la propria lui creație? De ce vrea să aducă lămuriri? Îl putem bănui de inocență?

Cu siguranță știa că niciun cititor nu s-ar mulțumi doar cu interpretarea făcută de autorul însuși și mai degrabă ar putea fi văzută la o insultă adusă priceperii sale, sau, dacă vreți, ca o dezvrăjire neașteptată. Ne interesează deci, cum se integrează prezența textelor-escortă în economia concepției lui Ion Vianu despre literatură.

Postludiu [Postlude] aduce o dublă perspectivă: avem pe de o parte viziunea autorului care recunoaște ficționalizarea, alegoria, distorsionarea realului și intruziunea fantasticului în text tocmai pentru a potența efectul de real, și în același timp teoria că

actul de creație este precedat de un gest distructiv. În procesul epic, primul gest al scriitorului este să spargă realul în fragmente. Nu există creație literară fără acest act inițial de distrugere. Al doilea gest este să recompui o nouă realitate din relipirea altfel a fragmentelor sparte. Imaginația joacă un rol subaltern; esențiale sunt fragmentarea și recompunerea (Vianu, 2016b, p. 551).

Cred că avem motive întemeiate să spunem că acest pasaj funcționează ca o poetică explicită care oferă indicii clare despre felul în care Ion Vianu concepe literatura. Citatul de mai sus ne arată că pentru Ion Vianu literatura nu este nici oglindă fidelă a realului, nici produs al spontaneității, ci este construct controlat, gândit, dirijat, este realitate deconstruită și reconstruită, este arhitectură. Sigur că recompunerea altfel a realității se face cu scopul redefinirii unui adevăr estetic și existențial. Indiferent cât de concentrat pe arhitectura textului este autorul, el nu pierde din vedere niciodată Omul și sensul trecerii sale prin lume.

Mergând un pic mai departe în ce privește viziunea sa asupra literaturii (în care includem și teoria sa asupra receptării operei), i se poate reproșa lui Ion Vianu că viziunea sa este una idealistă; într-un articol despre memorialistică, în care vorbește și despre funcția literaturii, este de părere că „problematika estetică a memorialistului este concomitent și una morală” (Vianu, 2011, p. 68), apoi vorbește despre unitatea platoniciană dintre Frumos, Adevăr și Bine, dar această propunere s-ar putea să nu își mai găsească un punct de sprijin într-o epocă post-modernă în care adevărul este perceput ca fiind fragmentat, relativ și chiar contextual, unii critici vorbind de epoca post-adevărului. În apărarea lui Ion Vianu putem preciza că, deși uneori pare că se lansează în afirmații idealiste, întâlnim frecvent jocul dialectic dintre amintire-autenticitate-ficționalizare în tematica operei sale. Dacă în eseistică se lasă furat de mirajul idealizării genului memorialistic, în opera ficțională simte nevoia (și imperativul!) să pună sub semnul întrebării limitele dintre amintire și veridicitate, dintre autenticitatea evenimentelor și ficționalizarea amintirilor. Mai mult decât atât, Ion Vianu pare să accepte ficționalizarea ca fiind inevitabilă și chiar benefică în încercarea de construire a adevărului. În acest sens nu putem afirma că adevărul este de fapt un construct? Această tensiune între realitate și povestire, între document și ficțiune, între autor și personajele sale-proiecții deschide un teren fertil pentru o explorare mai amplă a modului în care temele centrale ale operei lui Ion Vianu evoluează, se reformulează și se amplifică în contexte narrative diferite. Fie că este vorba despre literatura confesivă, romanul memorialistic sau ficțiune, aceste teme suferă o serie de metamorfoze, îmbogățindu-se cu noi nuanțe și implicații etice.

Astfel, în secțiunea următoare, ne vom concentra asupra acestor metamorfoze tematice – urmărind cum memoria se transformă din mecanism de supraviețuire în instrument de reconstituire identitară, cum adevărul devine tot mai dependent de forma povestirii, iar ficțiunea dobândește valențe nu doar estetice, ci și salvatoare. Vom vedea cum fiecare roman al lui Ion Vianu contribuie la recalibrarea sensurilor, ilustrând prin narațiune însăși procesul prin care ființa umană își reconfigurează viața pentru a-i da un înțeles.

În romanele sale, Ion Vianu își construiește personajele nu doar ca instrumente narrative, ci ca alter ego-uri ale unui narator implicat, un scriitor al memoriei și un terapeut al trecutului. Atât Dan Naidin din romanul *Vasilii, foi volante* [Vasilii, unbound sheets], cât și Ozias din

Caietele lui Ozias [The Notebooks of Ozias] funcționează ca instanțe ficționale prin care Ion Vianu explorează aceeași tensiune fundamentală a întregii sale opere: raportul dintre faptele trăite și forma estetică a povestirii, dintre realitate și închipuire. Personajul Dan Naidin, din *Vasilii, foi volante* [Vasilii, unbound sheets], susține explicit o viziune radicală asupra procesului de memorare. El afirmă că „invențiile mele vor fi mai adevărate decât zdrențele realului” (Vianu, 2016b, p. 312), justificând astfel intervenția ficțiunii în reconstruirea memoriei. Departe de a falsifica trecutul, ficțiunea îi conferă coerență, sens, chiar o densitate ontologică superioară. Acest punct de vedere este congruent cu teoriile din eseistica lui Vianu, pentru care memoria nu este o simplă arhivă, ci un act creativ, un proces de selecție și construcție.

Dan Naidin (acest personaj episodic, artificiu scriitoricesc ce preia din funcțiile autorului, aș putea spune, un păcat de la care Ion Vianu nu se poate sustrage) merge și mai departe: el nu doar completează, ci înlocuiește golurile memoriei cu plăsmuiri controlate de instinctul ficțional de care se simte stăpânit. Nu este oare același instinct de care vorbește Ion Vianu într-o scrisoare către Matei Călinescu? De care se simte stăpânit și care este și una din sursele anxietății sale? Revenind asupra poziției lui Dan Naidin, este evident că aceasta implică o libertate narativă de care este conștient și pe care și-o asumă, dar în același timp și o doză de ambiguitate morală; astfel nu putem să nu ne întrebăm, asemeni lui Vlad Chelbănescu din celălalt roman, cât e ficțiune și cât e adevăr? Altfel spus: până unde poate merge suveranitatea artistului în formularea adevărului și când se oprește moralitatea autorului? Nu cumva de unde se oprește istoricul/memorialistul, continuă cu fantezie și îndemănare scriitorul?

Spre deosebire de Dan Naidin, Ozias, protagonistul romanului *Caietele lui Ozias* [The Notebooks of Ozias], reprezintă o figură mai meditativă, mai filosofică; el afirmă cu privire la fragilitatea adevărului și deci a realității:

Când faptele se răsfiră, numai închipuirea și filosofia le mai însuflețesc. [...] De la realitate la povestirea ei e un abis tot atât de mare precum cel ce desparte trecutul, pe veci înecat, de prezentul narațiunii. (Vianu, 2016a, p. 97).

Totodată, el face referire la rolul narațiunii în surescitarea unui trecut aparent pierdut în uitare. Pentru Ozias, imaginarea (resuscitarea) trecutului este o condiție a supraviețuirii psihice: „Tragedia umană se prefăcea într-o amintire pitorească [...] ca la un roman”. (Vianu, 2016a, p. 88). Aici, în mod interesant, asistăm la un fenomen de literaturizare a traumei: cu cât distanța temporală de la momentul trăirii la cel al re-trăirii este mai mare, cu atât are loc o preface, o diluare a durerii care este transformată în material narabil. În plus, Ozias recunoaște explicit rolul imaginației în reconstituirea faptelor: de exemplu atunci când vorbește despre relația dintre Ionel Stanislas și Ana, mărturisește că „reconstruia ce trăiau ei cu imaginație și răbdare”. (Vianu, 2016a, p. 131). Imaginația este deci un instrument cognitiv și afectiv, un mod de a recupera nu faptele brute, ci umanitatea lor pierdută, totul cu scopul de a transmite mesajul dorit receptorului/cititorului.

În aceeași ordine de idei, Ozias îi spune lui Vlad Chelbănescu: „Să-ți amintești de viața ta ca de un roman scris de altul. Și asta numai prin trecerea timpului, un timp lung”. (Vianu, 2016, p. 101). Trecerea timpului devine astfel un agent estetic care transformă biografia într-un text narativ, iar individul devine un personaj al propriei vieți. Un alt aspect esențial, care face trimitere la re-construirea adevărului din perspectiva personală, subiectivă, este delimitarea clară dintre istorie politică și istoria afectivă, personală. Ozias afirmă: „Nu este vorba de istorie politică [...]. Eu încerc să învii oameni care au fost; [...] îi reconstitui din bucățile în care i-a sfârtecat marele canibal, Timpul”. (Vianu, 2016a, p. 171). Această frază rezonă cu imaginea tricotajului din *Apropieri* [Approaches] la care face referire Vianu, dar accentuează dimensiunea afectivă și resurecția umană – o funcție aproape taumaturgică a memoriei. Spre

deosebire de memorialistul clasic, Ozias nu urmărește veridicitatea istorică, ci adevărul afectiv, interior, recognoscibil doar prin empatie și imaginație. De aici și afirmația că el are „un dar de a vedea sub aparențe” (Vianu, 2016a, p. 171), trăsătură care îl apropie din nou de figura terapeutului-scriitor, așa cum o concepe Vianu în eseistica sa.

Atât Dan Naidin, cât și Ozias funcționează ca dubluri ale autorului, explorând în registre diferite relația complexă dintre memorie, ficțiune și adevăr. Dan Naidin este figura instinctului creator, liber, dar riscant moral în timp ce bătrânul Ozias Ozias este figura înțelepciunii narative. Împreună, ei cristalizează o teorie implicită a literaturii ca formă de terapie, reconstituire și rezistență în fața timpului. Personajele Dan Naidin și Ozias sunt expresii distincte, dar complementare, ale acestei viziuni. Naidin întruchipează forța ficțiunii ca instinct de supraviețuire, ca mijloc de a înlocui realul fragmentar cu o țesătură coerentă, chiar dacă imaginară. Ozias, în schimb, personifică înțelepciunea memorială, capacitatea de a transforma suferința trecutului într-un discurs narativ care nu caută adevărul istoric, ci adevărul interior, recognoscibil doar prin empatie, introspecție și „darul de a vedea sub aparențe”.

Ion Vianu, în calitate de romancier și eseist, pare să penduleze între cele două modele: pe de o parte, susține o literatură cu vocație morală, care salvează și transmite, pe de altă parte, recunoaște precaritatea și ficționalitatea memoriei. Astfel, personajele sale funcționează și ca instrumente de auto-reflecție, și ca laboratoare de idei, în care literatura este nu o simplă relatare a trecutului, ci o manieră de a-l salva din uitare ficționalizându-l.

În centrul operei lui Ion Vianu se află o convingere profundă: că literatura, în special cea memorialistică, nu este doar o formă de artă, ci o modalitate de a recupera și resemnifica trecutul, de a opune uitării o rezistență de ordin estetic și moral. Atât în eseuri, cât și în romane, Vianu susține ideea că adevărul nu este un dat brut, ci o construcție, un rezultat al unei muncii de reconstituire ce implică memoria, imaginația și conștiința etică a povestitorului. Prin aceste personaje, Ion Vianu nu propune o simplă apologie a ficțiunii, ci o etică a rememorării. A povesti nu înseamnă a falsifica, ci a da sens, a organiza haosul experienței și a oferi celuilalt – fie el cititor implicit, fiu ideal - o moștenire spirituală. De aceea, în concepția sa, memorialistica devine un act de transmisie, o formă de împlinire a destinului uman. Cu toate acestea nu lipsește o viziune cinică asupra funcției istoriei ca discurs construit, funcție ce avea să fie instrumentată din plin de partizanii comuniști, și nu numai.

Puțină importanță avea că documentele astfel obținute nu ar fi oglindit realitatea.
[...] O poveste inventată care stă în picioare e de o mie de ori mai convingătoare decât una adevărată, dar șubredă ca povestire. (Vianu, 2016a, p. 223).

Ozias echivalează istoria cu un act de putere narativă, în care veridicitatea este subordonată eficienței narative și legitimității obținute prin mit. În calitatea sa de memorialist, Ion Vianu vorbește adesea despre funcția arahnoidă a povestitorului – o ființă care țese, cu răbdare, pânza propriei amintiri pentru a transmite o autenticitate interioară, nu neapărat o factualitate absolută. Spre exemplu, într-un interviu, Vianu afirmă: „Memorialistul e ca un păianjen care-și țese pânza: își creează propria ordine, din materia trecutului, dar nu o falsifică.” Astfel, avem două abordări: Ozias valorizează forța povestirii ca ficțiune legitimoare, preferând minciuna verosimilă adevărului șubred. Dan Naidin, dimpotrivă, urmărește o autenticitate subiectivă, o veridicitate afectivă care, chiar dacă nu e documentar exactă, nu falsifică esența trăirii. Acest contrast duce la o discuție amplă despre relația dintre: adevăr – (definit adesea ca fiind ceea ce s-a întâmplat „cu adevărat”, dar imposibil de reconstituit integral) - veridicitate (coerența narativă și convingerea pe care o produce) și autenticitate (fidelitatea față de trăirea subiectivă).

El propune o memorie afectivă care se poate concretiza doar printr-o formă narativă. Astfel, amintirea nu este reconstituire, ci o formă de a imagina în mod autentic faptele. În timp

ce amintirea oferă materialul brut, subiectiv, filtrat de timp, ficțiunea este cea care oferă forma coerentă, inteligibilă, care poate fi transmite infinit mai mult decât o arhivă întreagă..

Astfel adevărul rezultat din această mediere nu mai este unul perceput ca fapt concret, ci considerat în dimensiunea sa inteligibilă. Dacă în eseistică și memorialistă (deci în genurile mai obiective în care predominantă se vrea rațiunea lucidă) Vianu rămâne tributuar documentului și analizei, lucidității și sincerității, în ficțiune asistăm la o descătușare (firească și așteptată, de autor, de noi?!) de aceste rigori care limitează. Această poziție implică o estetică a manipulării narative, în care realitatea este subordonată logicii puterii. Pentru Ozias, adevărul devine secundar în raport cu veridicitatea narativă: o poveste coerentă și „care stă în picioare” valorează mai mult decât un adevăr incoerent sau incomplet. Tema ficțiunii ca formă de adevăr superior este în sine o meditație literară – o „poetică” inserată în țesătura ficțiunii.

Reflecția profesorului Șragăr funcționează de asemenea ca metatext: „Nu trebuie să iei ad litteram ce-ți povestește Ozias. [...] Faptele pot fi false, dar la el, povestirea comunică un adevăr profund” (Vianu, 2016a, p. 257). Această replică este esențială pentru înțelegerea poziției romanului ca meditație asupra ficțiunii însăși – o reflecție metatextuală. Profesorul Șragăr afirmă indirect că romanul are o funcție revelatoare, asemănătoare cu mitul antic: chiar și minciuna poate deveni vehiculul unui adevăr mai profund. În această logică, Ozias nu e doar un personaj, ci devine un „romancier oral” care transformă experiențele personale într-un material narativ semnificativ, care nu trebuie totuși confundat cu documentul istoric. Îl găsim pe Ozias strigând exasperat: „Eu nu vreau să aduc documente, eu vreau o mărturie vie, sângerândă a ceea ce s-a întâmplat!” (Vianu, 2016a, p. 223), și pregătit (mai mult de dragul impresiei pe care o lasă interlocutorului) să renunțe la nararea amintirilor dacă acest exercițiu nu-i reușește.

5. Concluzie

Așadar, constatăm că opera lui Ion Vianu, deși lasă impresia că se organizează după dinamica amintirii și a rememorării, este de fapt preocupată și de mecanismul producerii de sine, fiind un veritabil laborator al poeziei proprii. În centrul scriiturii se află reflecția asupra actului de creație, pe care Ion Vianu o articulează atât în literatura confesivă, cât și în corespondența cu Matei Călinescu, dar și prin intermediul eroilor săi, opera de ficțiune putând fi citită și din perspectiva construcțiilor metatextuale. Memorialistica, corespondența și ficțiunea se completează reciproc, conturând o poetică a mărturisirii care depășește simpla relatare de fapte pentru a deveni un spațiu de reflecție asupra propriului mecanism și un exercițiu de resemnificarea a experienței umane.

Referințe:

- Călinescu, M. & Vianu, I. (2019). *Scrisori din exil. Corespondență inedită* [Letters from Exile. Remarkable Correspondence]. Editura Humanitas.
- Cornea, P. (1998). *Introducere în teoria lecturii* [Introduction to the theory of reading]. Editura Polirom.
- Fărnuș, I. (2020). *Analiza textului literar* [Analysis of the literary text]. Editura Pim.
- Galopenția, S. (2019). “Ion Vianu despre tăcere și scris” [Ion Vianu on silence and writing]. *Secolul 21* [21 Century], No. 6–9, 55-60.
- Mavrodin, I. (1982). *Poietică și poetică* [Poietics and poetics]. Editura Univers.

- Vianu, I. (2011). *Apropieri* [Approaches]. Editura Polirom.
- Vianu, I. (2016a). *Caietele lui Ozias* [The notebooks of Ozias]. In *Arhiva trădării și a mâniei* [The Archive of betrayal and wrath]. Editura Polirom.
- Vianu, I. (2016b). *Vasilii, foi volante* [Vasilii, Unbound sheets]. In *Arhiva trădării și a mâniei* [The Archive of betrayal and wrath]. Editura Polirom.
- Vianu, I. (2018). *Amintirile unui psihiatru* [Memoirs of a psychiatrist]. In *Între violență și compasiune* [Between violence and compassion]. Editura Polirom.
- Vianu, I. (2022). *Exercițiul de sinceritate* [An exercise of honesty]. In *Investigații mateine. Amintiri* [Mateine investigations. Memories]. Editura Polirom.